

De fyra evangelierna och ögonvittnena

Ar evangelierna ögonvitnesskildringar? Det här är en viktig fråga eftersom det påverkar vår förståelse av vem Jesus från Nasaret var och är. Dessutom påverkar det hur vi läser evangelierna.

Men även om den här frågan är viktig finns det en som är mer grundläggande: påstår författarna att deras berättelser ursprungligen kommer från ögonvittnen som träffat, levt och samtalat med Jesus? Om författarna gör detta så kräver det att läsaren tar skildringarna på allvar. Evangelierna måste i så fall läsas som historieskrivning om den verkliga Jesus från Nasaret och hans liv. Frågan kommer här att undersökas utifrån två typer av indikatorer istället för 'två kategorier': direkta uttalanden i evangelierna och namngivna personer.

För att förstå materialet är det bra att känna till vilka källor som antika historiker använde sig av.¹

Historieskrivning i antiken

Varför skulle evangelierna välja att bygga sina skildringar på det som ögonvittnen berättat? Det enkla svaret på den frågan är att de ville berätta om Jesus för både judar och hedningar. För grekiska och romerska historiker var det oerhört viktigt att historieskrivning utgick från det som ögonvittnen berättat.² När historiker samlade information letade de efter tre olika sorters källor att använda.

Den viktigaste av dessa var historikernas egna erfarenheter och upplevelser av händelserna som skildrades. Om de inte själva var närvarande eller om de ville komplettera sin egen berättelse så intervjuade de också andra personer som varit närvarande. Det här var de två viktigaste källorna och i tredje hand användes berättelser som var nedskrivna.³ Med andra ord skulle historia i första hand baseras på och skrivas utifrån det

1. Artikeln har inspirerats av Richard Bauckhams *Jesus and the eyewitnesses: the Gospels as eyewitness testimony* (Eerdmans, 2006). Den utgår från de viktigaste bibeltexterna som han lyfter fram. Därför finns det både likheter och kopplingar. Men argumenten som presenteras i artikeln är inte beroende av hans slutsatser eftersom de utgår från bibeltexterna. För den som är intresserad och vill veta mer om ämnet är Bauckhams bok ett bra val.

2. Byrskog, Samuel, *Story as History – History as Story: The Gospel Tradition in the Context of Ancient Oral History* (Brill, 2002) ss. 48-65.

3. Bauckham, *Jesus and the eyewitnesses* ss. 23-24.

som ögonvittnen kunde berätta. Det här får konsekvenser för evangelierna som berättelser om Jesus. Om författarna ville att läsarna skulle ta deras skildringar på allvar var de tvungna att följa spelets regler och undersöka äktheten hos sina källor innan de fogade samman dem. Kännedom om detta leder till ytterligare en fråga: Hur visade en författare att hans verk var baserat på ögonvitnesskildringar?

Direkta uttalanden i evangelierna

Det tydligaste och mest direkta sättet som en författare kan använda för att visa att berättelsen bygger på ögonvitnesskildringar är att säga det rakt ut. Det gör både Lukas och Johannes.

Det är den lärjungen som vittnar om allt detta

I slutet av Johannesevangeliet samtalar Jesus och Petrus. En bit in i samtalet upptäcker Petrus att den lärjunge som Jesus älskade följde efter dem. Han ställer då en fråga om lärjungen som Jesus besvarar. Efter att Johannes har förklarat hur Jesu svar har missförståtts så lägger han till en egen kommentar om lärjungen: "Det är den lärjungen som vittnar om allt detta och har skrivit ner det, och vi vet att hans vittnesbörd är sant." (Joh 21:24) Den här versen innehåller tre påståenden om evangeliet. Det första är att det helt bygger på vad ett ögonvittne har sett. Det andra är att ögonvittnet själv har skrivit evangeliet. Det tredje är att ögonvittnets berättelse är sann. Eftersom författaren själv var närvarande hade han de bästa kvalifikationerna för att kunna skriva om Jesu liv.

Hur stor del av Jesu verksamhet var lärjungen vittne till? Frågan har redan besvarats genom en formulering i Jesu avskedstal: "När Hjälparen kommer, som jag skall sända er från Fadern, sanningens ande, som utgår från Fadern, då skall han vittna om mig. Också ni skall vittna, ty ni har varit med mig från början." (Joh 15:26-27) Utifrån sammanhanget är det tydligt att betoningen ligger på Andens vittnesbörd. Men lärjungarna kommer också att vittna. Det är lätt att förbise att Jesus förklarar varför de är kvalificerade för den uppgiften. Eftersom de har varit med från början så kan de vittna om honom. När vi läser evangeliet som en enhet och kopplar ihop de här verserna med Joh 21:24 blir svaret på den tidigare frågan tydligt.

Johannes är kvalificerad att skriva evangeliet eftersom han varit med

Jesus från början. Han fullföljer sin uppgift att vittna genom att skriva ner sitt eget vittnesbörd. Han gör sin berättelse tillgänglig för senare generationer. Därför tar också Johannesevangeliet över lärjungens roll som ögonvittne.

Ögonvittnen från första stund

Lukas skriver sitt evangelium till Theofilos och i inledningen ger han en förklaring till varför han skrivit om Jesu liv. Det är "för att du skall förstå att de upplysningar du har fått är tillförlitliga." (Luk 1:4) Men hur kan Theofilos var säker på detta? Svaret har Lukas redan gett honom i de föregående verserna. För det första så har han grundligt satt sig in i det som hänt ända från början. Men han är inte intresserad av att skriva ned alla berättelser eller den tradition som han hört. Det Lukas skriver är berättelserna "så som de har berättats för oss av *dem som från första stund var ögonvittnen* och blev ordets tjänare." (Luk 1:2) Lukas har inte skrivit ned sina egna tankar om vem Jesus var. Han har inte heller vänt sig till vem som helst i den tidiga kyrkan. Istället har han valt att vända sig till en mindre grupp, de som verkligen var med Jesus, de som hörde vad han sade, som såg vad han gjorde och som levde med honom från första stund. Eftersom Lukas bygger sin berättelse utifrån det som dessa ögonvittnen berättat kan Theofilos lita på att evangeliet är äkta från början till slut och därför också tillförlitligt. De här inledande verserna visar att Lukas är medveten om vilket sammanhang han skriver i. Han har arbetat som en antik historiker. Eftersom han inte själv är ett ögonvittne kan han inte berätta om egna upplevelser. Men genom intervjuer med dem som var ögonvittnen har han haft tillgång till och använt sig av de näst bästa källorna.

Vilka är det som Lukas pratat om? Kan vi identifiera dem genom att läsa hans berättelse? Och är det möjligt att identifiera ögonvittnen även i de andra evangelierna? För att svara på de frågorna ska vi undersöka namngivna personer i Matteus, Markus och Lukas.

De tolv

De tre synoptiska evangelierna innehåller alla varsin lista med namnen på de tolv lärjungar som Jesus utvalde (Matt 10:2-4; Mark 3:16-19; Luk 6:13-16). En viktig fråga att ställa när vi läser de här listorna är varför

personerna nämns vid namn. Generellt är det viktigt att notera personer som nämns i berättande texter. Ibland nämns en person för att introducera en karaktär som kommer att ha en framträdande roll senare i berättelsen. Men de här listorna verkar inte ha den funktionen. De lärjungar som har en framträdande roll har alla tidigare nämnts innan listorna med ett undantag, Judas Iskariot. Han nämns sist i alla listorna och förutom hans namn står det också att han förrådde Jesus. Kommentaren handlar om hans roll i berättelsen. Eftersom han inte nämnts tidigare indikerar det att författarna vill presentera honom. Av de andra lärjungarna är det ingen som kommenteras på samma sätt. Majoriteten av dem nämns aldrig vid namn efter listorna. Därför behövs det en annan förklaring till varför författarna ville nämna alla lärjungarna vid namn.

Det är möjligt att förklaringen hör ihop med den funktion som apostlarna hade i den tidiga kyrkan. I Apostlagärningarna väljs en efterträdare åt Judas. Petrus säger till dem som är samlade: "Därför måste nu någon av dem som var med oss under hela den tid då herren Jesus kom och gick ibland oss, från det att han döptes av Johannes fram till den dag då han blev upptagen från oss - någon av dem skall vittna tillsammans med oss om hans uppståndelse." (Apg 1:21-22) Kvalifikationen som Petrus lyfter fram visar att apostlarna hade en unik funktion i den tidiga kyrkan. Precis som andra medlemmar hade de uppgiften att vittna om Jesus och hans uppståndelse. Men vem som helst kunde inte ersätta Judas. Personen behövde tillhöra dem som hade varit med lärjungarna under hela Jesu tjänst. Med andra ord var det bara en person som själv varit ett ögonvittne som kunde uppfylla kraven och ta Judas plats. Om apostlarna inte hade en unik uppgift att fungera som ögonvittnen så finns det ingen anledning för Petrus att ställa detta krav på Judas efterträdare. Men om det var den officiella gruppen som garanterade att berättelserna om Jesus var äkta, från början till slut, så var det nödvändigt för efterträdaren att också vara ett ögonvittne. Kunskapen om apostlarnas roll gör listornas funktion tydligare, särskilt den som finns i Lukas.

Vi kan ta Theofilos som ett exempel för att illustrera detta. Kanske undrade han vilken funktion listan hade när han första gången läste Lukasevangeliet. Från inledningen har han med sig kunskapen att Lukas byggt sin berättelse på intervjuer med ögonvittnen (Luk 1:1-4). Evangeliet berättar att apostlarna levde med Jesus från början av hans

“Om författarna ville att läsarna skulle ta deras skildringar på allvar var de tvungna att följa spelets regler och undersöka äktheten hos sina källor innan de fogade samman dem”

verksamhet. Därför drar Theofilos troligtvis slutsatsen att apostlarna var de bästa ögonvittnena och att listan fungerar som en presentation av just ögonvittnen. När han sedan läser Apostlagärningarna bekräftas den tanken. Apostlarna var inte bara kvalificerade att fungera som ögonvittnen utan de hade också den uppgiften. Genom att nämna apostlarnas namn i listan så identifierar Lukas några av sina viktigaste ögonvittnen. Det är den bästa och mest naturliga förklaringen.

Frågan som återstår att besvara är om listorna i Matteus och Markus kan ha samma funktion som den i Lukas. Till skillnad från Lukas finns det inget direkt uttalande i Matteus eller Markus. Men i båda evangelierna är det tydligt för läsaren att apostlarna var ögonvittnen eftersom de levde med Jesus. Om apostlarna hade uppgiften att vara ögonvittnen så är det rimligt att det var allmänt känt i kyrkan även för Matteus och Markus. Det är dessutom högst osannolikt att Matteus skulle ha missat detta om han själv var en av apostlarna. Därför är det troligt att listorna i Matteus och Markus har samma funktion som den i Lukas även om han uttrycker det mer explicit.⁴

Enskilda ögonvittnen

I evangelierna finns det också personer som presenteras som ögonvittnen till enskilda händelser. Ett bra exempel på detta är kvinnorna vid korset, gravläggningen och den tomma graven. Vid upprepade tillfällen skriver författarna att kvinnorna "ser." De "såg" att Jesus korsfästes och dog (Matt 27:55; Mark 15:40; Luk 23:49), de "såg" graven där han lades (Mark 15:47; Luk 23:55), efter sabbaten gick de för att "se" på graven (Matt 28:1), vid graven fick de "se" att stenen var bortrullad (Mark 16:4), när de gick in i graven "såg" de en ung man sitta där (Mark 16:5) och de blir också uppmanade att "se" den tomma platsen där Jesu kropp legat (Matt 28:6; Mark 16:6). Författarna kunde knappast ha uttryckt sig tydli-

4. Bauckham, *Jesus and the eyewitnesses*, s. 97.

gare än så här om de ville presentera kvinnorna som ögonvittnen.⁵ Det är också värt att notera att det alltid är två eller tre kvinnor som nämns vid namn, alltså det antal vittnen som lagen kräver för att ett vittnesmål ska vara giltigt (5 Mos 19:15).

Ett mindre tydligt sätt att presentera ett ögonvittne är att bara nämna dess namn. Ett exempel på det här är Lukas berättelse om de två lärjungar som var på väg till Emmaus. I berättelsen är en lärjunge anonym medan den andra presenteras som Kleopas (Luk 24:18). Det här är det enda tillfället som han nämns i NT. Eftersom de är ensamma när de möter Jesus så måste de själva ha berättat om denna händelse. Det sker första gången efter att de kommit till apostlarna i Jerusalem (Luk 24:35). Men de berättade säkert om sitt möte med Jesus vid fler tillfällen. Det är därför sannolikt att Lukas hört Kleopas berätta och att Lukas nämner hans namn för att identifiera ytterligare ett av sina ögonvittnen.

Evangelierna som ögonvitnesskildringar

Sammanfattningsvis verkar det alltså som att evangeliernas författare hävdar att de har byggt sina berättelser på ögonvitnesskildringar. De direkta uttalandena som Johannes och Lukas innehåller visar detta med all önskvärd tydlighet. Vi har också listorna med de tolv. Där presenteras de primära ögonvittnena som garanterar att berättelserna är tillförlitliga från början till slut. Dessutom finns det enskilda personer i evangelierna som mer eller mindre tydligt presenteras som ögonvittnen till särskilda händelser.

Den här slutsatsen leder oss till nästa fråga. Har vi skäl att tro på det som författarna påstår, har ögonvittnen verkligen haft en avgörande roll vid evangeliernas tillkomst? Frågan hör ihop med evangeliernas tillförlitlighet som historiska dokument och om vi kan lita på författarnas integritet så att de inte förvrängt materialet. Det finns inte utrymme att besvara den frågan här. Men den behöver besvaras eftersom evangelierna gör anspråk på att vara berättelser om den verkliga Jesus från Nasaret och hans liv.

Johan Lundberg

Student vid Johannelunds teologiska högskola i Uppsala
johanlundberg382@hotmail.com

5. Bauckham, *Jesus and the eyewitnesses*, s. 48.